

VREME

Copyright © NP Vreme, Beograd

Upotreba materijala iz ovog fajla u bilo koje svrhe osim za
ličnu arhivu dozvoljena je samo uz pisano odobrenje NP Vreme

PDF IZDANJE RAZVILI: Saša Marković i Ivan Hrašovec

OBRADA: Marjana Hrašovec

Kulturno mapiranje Vojvodine (2)

Teško je poznati život, a slikati je lako

Likovna umetnost na tlu Vojvodine

Hristofor Žefarović, *Bogorodica živonosni istočnik*, 1745.

Paja Jovanović, *Ukrotitelj zmija*, 1887

Uvod

Vojvođanski umetnički prostor

Na početku ovog pregleda umetnosti Vojvodine treba reći ono čime Ješa Denegri počinje tekst *Vojvođanski umetnički prostor*: "Korišćenje i zagovaranje pojmova poput 'vojvođanska umetnost', 'umetnost u Vojvodini', 'vojvođanska umetnička scena', 'vojvođanski umetnički prostor', 'vojvođanski likovni prostor' i sl. nema dnevno-političke konotacije, pogotovo ne one sa pozicija 'autonomije' ili 'secesije' u odnosu na srpsku ili beogradsku umetničku situaciju, niti je pak posredi relacija 'margine' naspram 'centra' od kojega ta navodna margina nastoji da se otrgne i odvoji. Savremena pluralistički zasnovana istorija moderne umetnosti rado raspravlja o 'uporednim istorijama', 'paralelnim pričama', 'zasebnim svetovima', 'ravnopravnim pojavama', od kojih svaka (istorija, priča, svet, pojava) u takvom sklopu poseduje sopstvena i specifična svojstva. Ništa drugo i ništa više ne traži se ni od umetničke problematike i umetničke produkcije nastale u geografskom i kulturnom ambijentu Vojvodine, osim da one budu prepoznate i cenjene – od sebe i od drugih – kao jedna svojevrsna, neponovljiva, nepodudarna, dakle kao samostalna i sa svima ostalima u principu i u polazištu punopravna umetnička situacija unutar današnjeg najšireg

moćnog globalnog i multikulturalnog konteksta."

Likovna umetnost na prostoru Vojvodine datira još iz 3. i 4. veka naše ere. Iz tog antičkog doba, najveću umetničku vrednost imaju fragmenti mozaika i fresaka pronađeni u ostacima grada Sirmijuma. Dokazi artificijelnosti umetnosti srednjeg veka jesu freske nastale od 13. do 18. veka, koje se nalaze u fruškogorskim manastirima.

Srbi su, u Velikim seobama 1690. i 1739. godine na teritoriju Austrougarske doneli tradiciju srpske srednjovekovne umetnosti, koja je poštovala okvire istočne pravoslavne ikonografije, da bi zatim primali i nove uticaje. Na taj način, tokom 18. i 19. veka umetnost na tlu Vojvodine se razvija od zografskog slikarstva do stvaralaštva sa svim obeležjima tadašnjih tokova evropske umetnosti. Na tom putu evropeizacije srpske umetnosti, prednjačili su grafičari i slikari ikonopisci. Zidno slikarstvo zadržalo je nešto duže duh tradicionalne vizantijske ikonografije, a prva barokizacija viđena je na freskama u manastiru Bođani u Bačkoj, krajem prve polovine 19. veka.

Od sredine 18. veka, osim sakralnih tema dominantnih u srpskom slikarstvu, javlja se i građanski portret. U poslednjoj

Tokom ove godine nedeljnik „Vreme“ će u okviru projekta „Vreme Vojvodine“, u nekoliko nastavaka i kroz seriju tekstova, dati jedan mogući predlog za kulturno mapiranje Vojvodine. Tema ovog broja tiče se likovnih umetnosti na tlu Vojvodine. Projekat „Vreme Vojvodine“ podržala je Vlada autonomne pokrajine Vojvodine i Pokrajinski sekretarijat za kulturu i javno informisanje u okviru „Konkursa za sufinansiranje projekata podsticanja informativnih sadržaja medija“.

Urednik: Nebojša Grujičić, Fotografija na naslovnoj strani: M. Milenković

Petar Dobrović, *Baranjski vinogradi*, 1915

Milan Konjović, *Autoportret*, 1978

Martin Jonaš, *Moja Kovačica*, 48×68, 1969

Tibor Bada (Dada Bada), *Braun BADA*, 1986

četvrtini veka, pojavljuje se prva generacija školovanih slikara, učenika Bečke akademije, koji prihvataju savremene umetničke tokove i postaju nosioci dalje evropeizacije umetnosti u 19. veku i novih stilskih tendencija sve do sedamdesetih godina 19. veka kada Minhena postaje novi centar obrazovanja slikara sa ovih prostora. Ovo razdoblje nosi i tri velike slikarske epohe: klasicizam – bidermajer, romantizam i realizam.

Početak 19. veka je u duhu klasicizma, bidermajer u svojim najboljim delima portretnog žanra dostiže evropski nivo, da bi u romantizmu najzastupljeniji bio portret. Poslednja četvrtina 19. veka je period realizma, kada Minhena postaje značajniji centar od Beča što daje veliki podsticaj našim slikarima u razvoju akademskog realizma.

U prvim decenijama 20. veka slikari su zaokupljeni problemom fenomena svetlosti i boje. Širok je raspon pravaca, od produženog akademizma, preko plenerizma, impresionizma, jugendstila i simbolizma do ekspresionizma. Drugi period, vreme između dva svetska rata, bavi se pretežno istraživanjem fenomena forme likovnog dela, a pravci su: dadaizam, sezanzizam i postkubizam, ekspresionizam forme i boje, poetski realizam, nadrealizam i socijalna umetnost.

U prvim godinama posle Drugog svetskog rata umetnost i na tlu Vojvodine karakteriše dezorijentisanost, nesnalazhenje i

dosta nevešto prilagođavanje idejama socijalističkog realizma što je srećom, kao posledica proklamovanih umetničkih sloboda, napušteno posle 1950. godine prihvatanjem novih i savremenih likovnih ideja.

Vojvođanski tekstualizam i konceptualizam, odnosno – nova umetnost sedamdesetih, pojava koja na vojvođanskoj umetničkoj sceni čini odlučni otklon i od lokalnog umerenog modernizma i od domaćeg enformela, koji su bili dominantni u prethodnom periodu, da bi od osamdesetih godina naovamo na umetničkoj sceni delovao širok dijapazon programskih i stilskih opredeljenja, raznolikih jezika, medija, postupaka, zasebnih autorskih poetika i pozicija.

18. vek

Umetnost 18. veka na tlu Vojvodine obeležili su prožimanja i smene baroknog i prosvetiteljskog kulturnog modela

Blagovesti, 16 vek.

Hristofor Žefarović, Sv. Dimitrije, oko 1740

Vremenske granice umetnosti 18. veka u Vojvodini su Velika seoba 1690. godine i Berlinski kongres 1815. godine, a teritorijalne – centralne oblasti Karlovačke mitropolije. Bila je to epoha prožimanja i smene baroknog i prosvetiteljskog kulturnog modela.

Branka Kulić, istoričarka umetnosti i jedan od najvećih znalaca umetnosti 18. veka, kaže da se u tom periodu na tlu Vojvodine desila značajna transformacija srpske umetnosti koja je napustila vizantijsku tradiciju, prihvatila je zapadno-evropske uticaje, znači estetske, umetničke i vizuelne vrednosti baroka, i polako se pripremila za 19. vek i njegove promene. Usaglašavanje nacionalne umetnosti sa estetskim načelima evropske umetničke scene iznela je Karlovačka mitropolija, a izveli su ga brojni graditelji, slikari, grafičari, drvorezbari i drugi stvaraoci.

ZBIRKA MATICE SRPSKE

U Galeriji Matice srpske u Novom Sadu, u jednom od najbogatijih umetničkih muzeja u zemlji, čuva se oko 7000

Teodor Kračun, Bogorodica živonosni istočnik, oko 1780.

dela nastalih od 16. veka do danas, a po značaju i celovitosti izdvaja se zbirka srpske umetnosti 18. veka.

Prvi darodavac Galerije bio je Sava Tekelija, veliki dobrotvor i prvi doživotni predsednik Matice srpske, koji je Matici

zaveštao nekretnine, biblioteku, dragocenosti, a među njima i jedanaest porodičnih portreta – jezgro sadašnje Galerije. Sledili su ga drugi darodavci, "rodoljubivi građani", kako su ih oslovili osnivači Muzeja Matice srpske, preteče današnje

Približiti baštinu

“Teritorija današnje Vojvodine je mesto gde je u poslednja tri veka umetnost išla u korak sa evropskim trendovima. Znači da je specifičnost vojvođanske umetnosti u evropskom kontinuitetu, u potrebi i mogućnosti slikara da se uklope u evropske tokove, stilove i teme”

“VREME”: Šta je specifičnost slikarstva Vojvodine?

TIJANA PALKOVLJEVIĆ: Teritorija današnje Vojvodine je bila mesto gde se u 17. i 18. veku rodila srpska umetnost novijeg doba – to je očigledna specifičnost. Naime, srpsko stanovništvo koje je nakon Seobe naselilo Austrougarsku, pokrenulo je razvoj umetnosti novog doba transformišući tradicionalnu srednjovekovnu umetnost u barok. Takođe, teritorija današnje Vojvodine je mesto gde je umetnost išla u korak sa evropskim trendovima zahvaljujući umetnicima koji su se školovali u Beču, Minhenu i Parizu. Znači da je specifičnost vojvođanske umetnosti u evropskom kontinuitetu, u potrebi i mogućnosti slikara da se uklope u evropske tokove, stilove i teme.

Po čemu se – osim, naravno, po jedinstvenoj kolekciji, Galerija Matice srpske izdvaja od sličnih institucija?

Poštujući tradiciju, mi stvaramo tradiciju. To je naš lajt motiv i tako mi vidimo i vodimo našu galeriju. Trudimo se da unapredimo nasleđe koje nam je ostavljeno: da obogaćujemo kolekciju, da unapređujemo saznanja o srpskoj nacionalnoj umetnosti kroz izložbe i publikacije, da dela sačuvamo za buduće generacije.

Da li uspevate da obogatite nasleđenu zbirku?

Fond naše galerije je zasnovan, pre

svoga, na tradiciji Matice srpske. Mi je s dužnom pažnjom sledimo. Isto kao što je udruženje građana 1847. godine osnovalo Muzej Matice srpske iz kog je nastala naša galerija, i bogatilo ga svojim poklonima, tako su i danas pokloni najčešći način kako se uvećava fond Galerije. Današnju kolekciju čini jedna trećina poklona. Prošle godine smo priredili izložbu akvizicija koje su poslednjih 10 godina postale deo naše kolekcije. Naravno, trudimo se i da otkupimo dela koja bi dopunila našu zbirku, uz pomoć Ministarstva kulture Srbije.

Kako eksponati 18. i 19. veka komuniciraju sa savremenom publikom?

Težimo da delujemo u skladu sa savremenim trenutkom, da javnosti i publici pružimo ono što se od nas, kao jednog od najstarijih i najbogatijih nacionalnih muzeja, očekuje. I upravo tu su najveće mogućnosti za inovativnost: u modelima prezentacije i komunikacije, korišćenju savremene tehnologije i medija, radu sa najmlađima, kreiranju Kluba prijatelja. Naš cilj je da negovanjem visokih profesionalnih standarda i stalnim praćenjem aktuelne muzejske prakse, nekadašnji Muzej, a današnju Galeriju Matice srpske, učinimo primernom institucijom kulture. Težimo da se potvrdimo kao mesto čuvanja, proučavanja i prezentacije nacionalne umetnosti, mesto edukacije i estetskog užitka.

s. č.

Zaharija Orfelin, *Sv. Lazar knez srpski*, 1773

Galerije, u novinskom oglasu 1847. godine s molbom da “novoosnovanom Muzeumu poklanjaju ili poveravaju na čuvanje sve one predmete koji doprinose obogaćivanju narodnog duha i služe njegovom kulturnom napretku”.

ZOGRAFI

Najstarija ikona koju čuva Matičina galerija jesu *Blagovesti*, nepoznatog ikonopisca 16. veka. Milan Kašanin ju je ocenio kao “jednu od najlepših ikona koje su kod nas naslikane posle srednjeg veka” Sledeća po starini je ikona *Usekovanje deset kritskih mučenika* iz 1694. godine, delo grčkog ikonopisca Viktora, koja ilustruje početke promene srpske likovne umetnosti od tradicionalne srednjovekovne ka modernoj, baroknoj likovnoj kulturi 18. veka.

Na početku tog puta je zografsko slikarstvo. “Oslonjeni i stalno upućeni na Karlovačku mitropoliju, Srbi su na početku 18. veka potrebu za slikom rešavali oslanjajući se na putujuće slikare-zografe, koji su poznavali srednjovekovnu ikonu i njenu ikonografiju. Njihova

ikona dobija obeležje simbola nacionalnog identiteta, pa samim tim i jasnu profanu funkciju. Njihovo slikarstvo označava početak osvetovljenja likovnog iskustva”, objašnjava Branka Kulić. Ona ističe poetiku Hristofora Žefarovića, Georgija Stojanovića, Stanoja Popovića i Rafajla Miloradovića, smatrajući da njihova dela spadaju u remek-dela srpskog slikarstva prve polovine 18. veka.

BAROK

U vojvođanskom slikarstvu ranog baroka vidljiva su dva uticaja – italijanske renesansne umetnosti i ruskih umetnika, koje su doneli pridošli majstori. Taj period Branka Kulić definiše kao osobenost barokne umetnosti pravoslavnog sveta.

Arsenije Četvrti Šakabenta je 1743. godine zabranio rad zografima, “neiskusnim bogomazima” kako ih je nazvao, i preporučio im da, ako žele da ostanu u umetničkom poslu, odu na školovanje u Sremske Karlovce kod slikara Jova Vasilijevića, koga je Šakabenta pozvao iz Rusije. Tako je, nehotice, pomogao evropeizaciju srpske umetnosti. Najznačajniji slikari te grupe su Janko Halkozović, Vasilije Ostojić i Dimitrije Bačević, a među slikarima koji su došli iz zapadnoevropskih centara umetnosti i koji stvaraju u duhu levantskog baroka, ističu se drvorezbar Jovan Četirević Grabovan i Janko Halkozović. Oni se pod uticajem italijanskog baroka oslanjaju na vizantijsku tradiciju i tako stvaraju osoben model barokne ikone.

Generaciju slikara “visokog” baroka, koja stvara početkom sedme decenije 18. veka, zanima Beč, odnosno promene koje su izazvale reforme Marije Terezije. U delima Teodora Kračuna i Jovana Popovića vidljiv je iskorak ka tada aktuelnim srednjoevropskim shvatanjima. Scene se smeštaju u realan svet, a Hrist i Bogorodica slikani su prema pravilima profane vladarske ikonografije i oslanjaju se na predloške iz ilustrovanih Biblija. Kračun je radio ikonostase po crkvama Karlovačke mitropolije – izdvaja se onaj u Sabornoj crkvi u Sremskim Karlovcima. Slikao je i portrete, najpoznatiji njegovi portreti su hopovskog arhimandrita Jovana Jovanovića i karlovačkog mitropolita Pavla Nenadovića.

Poslednjih decenija 18. veka razvilo se kasnobarokno slikarstvo u okvirima

tadašnjih evropskih kulturno-političkih promena. Među umetnicima koji su u srpsko slikarstvo doneli kasni barok, ističu se Jakov Orfelin i Teodor Ilić Češljari, vodeći predstavnik rokokoja. Češljari je slikao ikone, autor je ikonostasa i zidnih slika u crkvama u Mokrinu, Velikoj Kikindi, Velikom Varadu, Staroj Kanjiži, u Bačkom Petrovom Selu, i portreta. Primer njegovog zrelog slikarstva je *Vizija Sv. Jovana Jevanđeliste*, ulje na platnu složene kompozicije, iz 1790. godine.

GRAFIKA

Zbirka grafika 18. veka Galerije Matice srpske, u kojoj je preko 2000 otisaka, govori da je ovaj vid umetnosti bio izuzetno popularan. Grafiku treba posmatrati kao prvu masovnu proizvodnju umetnosti. Ozbiljnija produkcija grafike, drvoreza i bakroreza, počinje odmah nakon Seobe Srba u Habzburšku monarhiju. Ta pojava vezana je za bakroreze Hristofora Žefarovića i Zaharija Orfelina. Bakrorez na papiru *Sv. Sava sa srpskim svetiteljima doma Nemanjina* verovatno je najatraktivnija Žefarovićeve grafika, štampana 1741. godine. Poručilac, a po svoj prilici i idejni tvorac bakropisa, bio je patrijarh Šakabenta. Branka Kulić kaže da delo “predstavlja glorifikaciju srpske prošlosti. Pomoću njega je patrijarh Arsenije Četvrti, sa dubokim političkim razlozima, podsećao caricu Mariju Tereziju na ‘svetlost slave doma Nemanjina’ i na ‘ilirsko’ carstvo.”

Zaharije Orfelin je bez sumnje najveći srpski bakrorezac. U 18. veku ostvario je veliki grafički opus režući antiminse, sinđelije, ikone, gramate, geografske karte, knjige, ilustracije za knjige, izrađivao je udžbenike, bavio se književnošću. Osnovao je tipografiju u Sremskim Karlovcima 1757. godine. Primljen je za člana bečke Bakrorezačke akademije, pa je na bakrorezu *Sv. Đorđe sa izgledom manastira Sen Đurđa* iz 1767. godine potpisan kao akademski graver. Tokom stvaralački najplodnijih godina, između 1770. i 1775, između ostalog je izrezao u bakru i *Bogorodicu Vinčansku – Bezdinsku*, *Knez Lazara*, i *Manastir Krušedol*, ilustrovao je svoju znamenitu *Istoriju Petra Velikog*, i kompoziciju *Stvaranje sveta*, kojom je ilustrovao svoju knjigu *Večiti kalendar*. Njegovi prikazi fruškogorskih manastira i manastira u Slavoniji i Banatu, imaju dokumentarnu vrednost.

SONJA ĆIRIĆ

19. vek

Uključivši se u formalne okvire evropske umetničke scene, vojvođanski slikari 19. veka u svoju umetnost uvode nove tematske i poetičke sadržaje

Arsa Teodorović, Bogić Vučković, pl. Stratimirović, spahija kulpinski, 1812.

Presudan momenat u formiranju likovne poetike srpskog slikarstva 19. veka u Vojvodini jeste školovanje i vezivanje srpskih slikara za Beč, sve do pojave realizma i prodora novih ideja direktno iz Minhena i Pariza. Uključivši se u formalne okvire evropske umetničke scene, pored religioznog i portretskog slikarstva, dominantnih u srpskoj umetnosti 18. veka, javljaju se i novi tematski sadržaji: istorijske kompozicije, žanr-scene, mrtve prirode i popularni motivi. U ovom razdoblju razlikuju se tri velike slikarske epohe: klasicizam – bidermajer, romantizam i realizam.

KLASICIZAM I BIDERMAJER

Ideje, potrebe i sve ono što je donelo konstituisanje građanskog društva u 19. veku, nametnulo je nove teme slikarstvu na tlu Vojvodine, koje je do tada bilo inspirisano i odano uglavnom crkvenim predstavama. Na početku 19. veka, pored religioznog slikarstva, sve veći značaj dobija i portret. Portreti upotpunjavaju sliku

Đura Jakšić, *Car Dušan*, 1856Stevan Aleksić, *Autoportret u kafani*, 1904Uroš Predić, *Vesela braća žalosna im majka*

novog društva, a i udovoljavaju potrebi građana da ovekoveče svoje likove. Slikaju ih u duhu najboljeg evropskog klasicizma čiji su izraziti predstavnici Arsenije (Arsa) Teodorović i Pavel Đurković. Teodorovićev portret Dositeja iz 1794. je prvi građanski portret u srpskom slikarstvu.

Porodični portreti, pojedinačni i grupni, koji prikazuju i društveni status porodice i njen kult, osnovna je tema i epohe bidermajera koju su tridesetih godina 19. veka u Srbiju preneli iz Evrope školovani slikari. Stil bidermajer je najviše odgovarao širokim slojevima građana okrenutim sebi, porodici i domu. Pored portreta slikarstvo bidermajera je usmereno i na žanr scene i mrtvu prirodu. Najznačajniji predstavnici bidermajerskog izraza su Konstantin Danil i Nikola Aleksić.

ROMANTIZAM

Najviši domet romantičarski izraz u umetnosti u Vojvodini ostvario je krajem šeste i početkom sedme decenije 19. veka. U stilskom i tematskom pogledu, romantizam donosi znatne novine u

odnosu na prethodne preovlađujuće stilove: veću slobodu poteza i kompozicije, tople boje dopunjene igrom svetlosti i senke. Većina srpskih slikara tog perioda ogleđa se u slikanju kompozicija nacionalno-istorijske sadržine, ali, izlazeći u susret klijenteli, ne napušta ikonopis i portretno slikarstvo.

U skladu sa romantičarskom idejom o konstituisanju nacionalnog identiteta, popularna tema slikara postali su događaji i ličnosti iz nacionalne prošlosti. U srpskom nacionalnom korpusu, reprezentivi zlatnog doba prošlosti bili su Nemanjići i njihov period. Najizrazitiji predstavnici ovog perioda su Pavle Simić, Stevan Todorović, Novak Radonić, Katarina Ivanović i Đura Jakšić.

Đura Jakšić, pesnik i jedan od najznačajnijih predstavnika romantizma u srpskoj umetnosti, celog života je slikao, a svoje prve pesme je potpisivao "Đura Jakšić, moler". Serija likova srpskih srednjovekovnih vladara i junaka, *Car Dušan*, *Kraljević Marko*, *Knez Lazar*, kao i zainteresovanost za savremene događaje i učešće u

njima, čine komponentu srpskog likovnog romantizma koju niko sem njega nije zastupao tako uzbuđeno i ubedljivo.

REALIZAM

U poslednjim decenijama 19. veka srpski slikari su se okrenuli Minhenu kao centru školovanja i njegovoj akademiji likovnih umetnosti, koja je u odnosu na bečku bila avangardnija i progresivnija. Ipak, veći broj njih je ostao veran bečkoj akademiji, u kojoj je sistem školovanja još bio zasnovan na ustaljenim školskim, tradicionalnim postupcima i tehničkim veštinama. U stilskom pogledu realisti posle romantičarske uznemirenosti unose mirnoću i red u slikarstvo. U srpskom slikarstvu realizam nikad nije zaživeo u pravom smislu, u simbiozi tematike i tehnike. Srbija nije bila spremna da prihvati nove socijalne teme za koje se zalagao evropski realizam, pa slikari stoga nastavljaju da slikaju portrete, religiozne i istorijske kompozicije. Najistaknutiji predstavnici realizma su Stevan Aleksić, Uroš Predić, Paja Jovanović i Đorđe Krstić.

Stevan Aleksić je oslikavao crkve, slikao teme iz života banatskog sela, portrete, ali je najpoznatiji po autoportretima. Njegovi autoportreti predstavljaju jednu od najobimnijih i najraznovrsnijih celina ovog žanra ikad naslikanih u srpskoj umetnosti. Danas je poznat 41 autoportret Stevana Aleksića što je jedna od najvećih autobiografija izražena slikama. Njegovi *Veseli Banaćani*, kompozicija koja se sada nalazi u svim čitankama, nije se dopala kritičarima.

Đorđe Krstić je ostao u Minhenu nakon diplomiranja, i tu su nastala njegova prva dela pod uticajem nemačkog realizma: *Utopljenica*, *Anatom*, *Pisac Jevanđelja*. Po povratku u Srbiju slika idilične predele sa terena – *Pejzaž sa Kosova polja*, *Iz okoline Čačka*, *Studenica*, *Žiča*... Autor je više ikonostasa, najpoznatiji su u Čurugu i u niškoj Sabornoj crkvi.

Uroš Predić je kao stipendista Matice srpske pohađao Akademiju likovnih umetnosti u Beču. U njegovom opusu preovlađuju slike religiozne sadržine, žanr i istorijske kompozicije, ređe predeo i akt. Jedan je od osnivača umetničkog udruženja "Lada", izabran je za opisnog člana Srpske kraljevske akademije. Od žanr scena najpoznatija njegova dela su *Vesela braća* i *Siroče (na majčinom grobu)*, »

zatim istorijska dela *Kosovka devojka*, *Hercegovački begunci* i *Na Studencu*. Uradio je portrete predsednika Akademije Sime Lozanića, Stojana Novakovića, Jovana Žujovića, Jovana Cvijića, Đorđa Vajferta, Slobodana Jovanovića, Bogdana Gavrilovića i Aleksandra Belića. Oslikao je više ikonostasa i smatra se poslednjim značajnim srpskim ikonopiscem. U Narodnom muzeju u Zrenjaninu nalazi se soba Uroša Predića, i 900 njegovih crteža, za-pisa i ličnih stvari.

Paja Jovanović, *Seoba Srba*, 1896

PAJA JOVANOVIĆ

Paja Jovanović je danas najskuplji srpski slikar u inostranstvu. Njegova najskuplja slika je *Ukrotitelj zmija* iz 1887. godine koja je pre više od deset godina prodana za 169.580 evra kod londonskog "Kristija". Po svetu je još za života bio izuzetno tražen. Uvažio je interesovanje Evrope za Balkan, zainteresovane za sve što je orijentalno, i slikama o životu u tom delu sveta stekao slavu i popularnost.

U šesnaestoj je upisao slikarstvo na Bečkoj akademiji, izdržavao se stipendijom Matice srpske, a zatim stipendijom iz ličnog fonda cara Franje Josifa, koju je dobio kao nagradu Akademije za najuspešniji studentski rad, sliku *Ranjeni Crnogorac*. Hteo je da ode u Egipat i slika tada, zbog Sueca, moderni Orijent, ali ga je profesor posavetovao da se pozabavi Balkanom pa Paja Jovanović sliku *Mačevanje* radi u Crnoj Gori. Paja slika Crnogorce, ranjene i na polasku u boj, Arnauts, mačevanja, borbe petlova... Prvu samostalnu izložbu je imao u Londonu. Kad se potvrdio u Evropi, bio

je primljen i kod nas. Postao je stalni član Srpske kraljevske akademije i tim povodom dobio prvu izložbu u Beogradu. Aleksandar Obrenović je od njega poručio sliku kojom će biti obeležena osamdesetogodišnjica izbijanja Takovskog ustanka, ali je nije otkupio. Zatim mu patrijarh Georgije Branković naručuje da za Milenijumsku izložbu 1896. godine u Budimpešti naslika monumentalnu istorijsku kompoziciju koja bi predstavljala seobu Srba iz 1690. godine pod patrijarhom Arsenijem

III Čarnojevićem. Paja je radio *Seobu Srba* deset meseci, ali je u Budimpeštu otišao njegov triptih na kome su predstavljene vršačka žetva, pijaca i berba grožđa. Za *Krunisanje cara Dušana u Skoplju* dobio je zlatnu medalju na Svetskoj izložbi u Parizu, a ona i danas ima status jednog od najznačajnijih ostvarenja u celokupnom srpskom slikarstvu novijeg doba. Smatra se da je žanr scenama iz života balkanskih naroda, posebno istorijskim kompozicijama, Paja Jovanović vidno pomogao vaspitavanju i podizanju nacionalne svesti u godinama pre Balkanskih ratova i Prvog svetskog rata. U Ameriku je otputovao na vrhuncu slave, a po povratku se posvetio portretnom slikarstvu. Nije bilo krupnog kapitaliste – od Krupa do krunisanih glava, srpskog dvora, belgijske kraljice, koji nisu naručivali portrete od Jovanovića. Ovekovečio je kralja Aleksandra, kraljicu Mariju, grofa Bogdana Dunderskog, vožda Karađorđa, Svetog Stefana Dečanskog, cara Franju Josifa, pa i Tita.

s. ć.

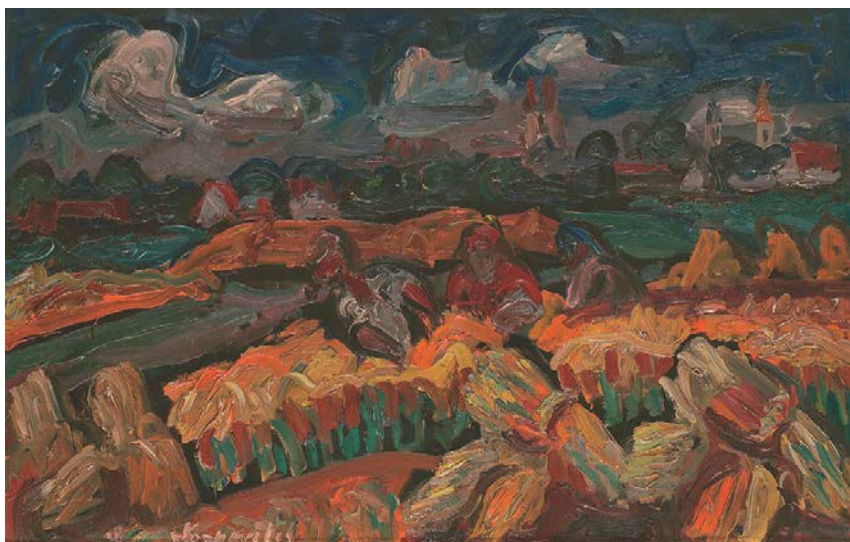
20. vek

U uslovima vrlo složene i, po mnogo čemu, specifične socijalno-kulturne situacije tokom 20. veka proistekla je u Vojvodini tokom jednovjekovnog trajanja umetnička scena jedinstvenih karakteristika, unutar koje su se reakcije na spoljašnje uticaje oplođivale nastankom niza originalnih i vrednih pojedinačnih i u nekim slučajevima grupnih umetničkih pojava

Kao i umetnost prethodnih vekova, i umetnost 20. veka na tlu Vojvodine razvijala se pod uticajem prvo slikarskih akademija Minhena i Budimpešte, a potom Beograda i drugih jugoslovenskih umetničkih škola, ali i na temelju iskustva likovne estetike Pariza kao metropole evropskog modernizma prve polovine 20. veka. "U uslovima tako vrlo složene i, po mnogo čemu, specifične socijalno-kulturne situacije proistekla je u Vojvodini tokom jednovjekovnog trajanja umetnička scena jedinstvenih karakteristika, unutar koje su se reakcije na spoljašnje uticaje oplođivale nastankom niza originalnih i vrednih pojedinačnih i u nekim slučajevima grupnih umetničkih pojava", piše Ješa Denegri u tekstu *Vojvođanski umetnički prostor*.

IZMEĐU DVA RATA

Dvadesetih godina prošlog veka, moderna tipologija slikarstva zasnovanog prvenstveno na pariskim umetničkim tokovima, ostvarena je u delima autora među kojima su Petar Dobrović, Sava Šumanović, Milan Konjović, Ivan Radović, Arpad G. Balaž i Ivan Tabaković. Po Denegriju, u njihovim delima su realizovana umereno kubistička i kuboekspresionistička iskustava, razrade lotovske verzije postkubizma, primene tehničkih

Milan Konjović, *Žetva*, 1938

operacija kubističkog kolaža, odjeka mađarskog modernizma grupe *Osmorica* i socijalne umetnosti u duhu nemačke *Nove stvarnosti*, dakle različitih evropskih umetničkih jezika.

Stil koji je bio aktuelan od sredine treće i tokom četvrte decenije, istoričari umetnosti nazivaju razdobljem "povratka redu", odnosno "vrhunskim izrazom građanske umetnosti". Najavljen je Šestom jugoslovenskom izložbom 1927. godine u Novom Sadu, a njegovi vodeći predstavnici su koloristički Petar Dobrović i Milan Konjović, neoklasicistički Sava Šumanović, intimistički Ivan Radović, zatim pozni Šumanović šidskog perioda, Ivan Pomorišac sa *Autoportretom* iz 1932, Ivan Tabaković, te Milenko Šerban i Bogdan Šuput, čijim se dramatičnim *Lubanama* iz 1939. neposredno pred izbijanje Drugog

svetskog rata simbolistički zaključuje ne samo jedna slikarska i umetnička epoha, nego i istorijska.

POSLERATNA UMETNOST

Socijalistički realizam u posleratnoj Vojvodini se manifestovao više u napisima o funkciji umetnosti, nego u produkciji. U središtu ovog perioda bio je Konjović koji, uprkos tome što je nastojao da svoj karakteristični slikarski jezik prilagodi novoj tematici (u slikama *Oslobođenje Sombora*, 1944. i *Izgradnja mosta kod Bogojeva*, 1947), ipak nije izbegao osporavanja i optužbe zastupnika socijalističkog realizma.

Između 1955. i 1972. godine slikarstvo na području Vojvodine definiše sledeća opaska M. Arsića u studiji *Slikarstvo u Vojvodini 1955–1972*: "Slikarstvo na ovim

prostorima nije izgubilo odlike vojvođanske specifičnosti, ali nije ni dobilo (kako se to u jednom političkom trenutku želelo i zahtevalo) značenje autonomnog vojvođanskog slikarstva. Slikari iz Vojvodine uvek su činili jedan relativno definisani i u likovno-programskom smislu artikulirani umetnički krug nekoliko generacija slikara različitih opredeljenja. Reč je o slikarima sličnog motivskog repertoara kao konstante antejskog karaktera u smislu životne povezanosti i stalne pozornosti na izazove pejzažnih prostora i ambijentata Vojvodine." Od ovog dominantnog pravca odstupili su enformel, Bosilj, i fenomen vojvođanskog tekstualizma i konceptualne umetnosti.

Najpre je vodeći predstavnik srpskog enformela Milorad B. Protić prvu samostalnu izložbu održao 1959. godine na Tribini mladih u Novom Sadu, a zatim je na tom istom mestu tri godine kasnije priređena grupna izložba pod nazivom *Đokonda nije ona ista*, kao zajednički nastup pripadnika beogradskog enformela i *Mediale*. Osim Protića, zastupnici enformela su bili i Jožef Ač, Pal Petrik i Bogdan-ka Poznanović.

NOVA SCENA

Vojvođanski tekstualizam i konceptualizam, odnosno nova umetnost sedamdesetih, pojava je koja na vojvođanskoj umetničkoj sceni čini odlučni otklon i od lokalnog umerenog modernizma i od domaćeg enformela. Umetnički radovi nisu tradicionalne forme, već se odnose na mentalno područje, telesne akcije,

Petar Dobrović, *Figura*, 1927

Sava Šumanović, *Beračice*, 1942

Cvetovi ljudskog duha

“Ono što vojvođansko slikarstvo čini posebnim u korpusu srpske umetnosti novog doba jeste jedinstvena linija razvoja koja vuče korene od poznog srednjeg veka. Tada počinje njegova integracija u evropske umetničke tokove, kao i povezanost sa umetničkom matricom širokog prostora severno od Save i Dunava, ali i uticaj složenih multikulturnih i multikonfesionalnih činilaca”

Spomen-zbirka Pavla Beljanskog čuva antologijska dela moderne srpske umetnosti prve polovine 20. veka, dar čuvenog kolekcionara čije ime nosi. Osim stalne postavke, izloženi su i Memorijal umetnika – portreti i dokumentarni materijal autora zastupljeni u Zbirci, i Memorijal Pavla Beljanskog. Svakog oktobra Spomen-zbirka dodeljuje nagradu Pavla Beljanskog, prestižno priznanje za najbolji diplomski rad iz nacionalne istorije umetnosti. Tokom godine u galeriji se održavaju tematske izložbe, studentske i dečje radionice, koncerti i promocije.

“VREME”: Po čemu se izdvaja vojvođansko slikarstvo?

JASNA JOVANOVIĆ: Vojvođansko slikarstvo se ne može izdvojiti kao celina izvan opštih umetničkih tokova savremenog perioda. Ipak, ono što ga čini posebnim u korpusu srpske umetnosti novog doba je jedinstvena linija razvoja koja vuče korene od poznog srednjeg veka. Tada počinje njegova integracija u evropske umetničke tokove, kao i povezanost sa umetničkom matricom širokog prostora severno od Save

i Dunava, ali i uticaj složenih multikulturnih i multikonfesionalnih činilaca. Naravno, danas je situacija drugačija i slikarstvo posmatramo na planu individualnih ostvarenja. U tom smislu suočavamo se sa malim brojem zaista velikih, harizmatičnih imena, kao što su nekad bili Milan Konjović, Boško Petrović, Jožef Ač ili Tivadar Vanjek. Sa druge strane imamo autore koji i dalje stvaraju, od kojih bih izdvojila Branku Janković, ili Lazara Markovića, ali bi ipak moj lični izbor bio Milan Stanojević. I kao grafičar i kao slikar on stvara punih pet decenija i pripada samom vrhu srpske savremene umetnosti.

Koja dela čine Zbirku Pavla Beljanskog posebnom?

Kolekcija Pavla Beljanskog predstavlja našu najznačajniju i najcelovitiju zbirku srpske umetnosti prve polovine dvadesetog veka. U prilog tome govore pre svega imena autora, od prve generacije srpskih modernista (Nadežda Petrović, Milan Milovanović, Kosta Milićević, Borivoje Stevanović),

Jožef Ač, *Kretanje u istom prostoru*, 1976

Szombathy Balint, *Lenjin u Budimpešti*, 1972

intervencije u prirodi i gradu što uključuje i socijalno-kritičko ponašanje umetnika. Sve je to izazivalo nesporazume, otpore, zabrane, čak i hapšenje. Ovaj fenomen, kako je primetio Ješa Denegri, samostalan je u odnosu na beogradsku umetničku scenu kojoj čak neznatno prethodi i od

koje se uočljivo razlikuje karakterom i posledicama umetničkih opredeljenja. Njegovi predstavnici su subotička grupa *Bosch+Bosch* (Matković, Sombati, Salma, Černik, Kerekeš, Ladik i drugi) novosadskih grupa *KÔD* (Radojičić, Bogdanović, Mandić, Vranešević, Tišma, Kocijančić) i

(Kopić, Raković, Drča, Živanović), te autorskog para *Verbumprogram* (Kulić – Mationi) aktivnog u Rumi.

Krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina svet, pa i vojvođansku scenu, potresa postmodernizam. Simptomi ove promene ispoljavaju se i

Vlaho Bukovac, *Velika Iza*, 1892, Spomen zbirka Pavla Beljanskog

preko više od trideset imena umetnika generacije koja je stasavala između dva svetska rata, živela i izlagala u Parizu i Beogradu, kao i drugim jugoslovenskim gradovima i na mnogobrojnim inostranim izložbama. To su istovremeno umetnici koji su svojim nastupima u svetu posle Drugog svetskog rata odigrali značajnu ulogu u propagiranju jugoslovenske kulture, a kao likovni pedagozi su učestvovali u formiranju mnogih budućih umetničkih generacija. Ima previše imena da bi se sva navodila, ali da pomenemo bar neka: Savu Šumanovića, Milana Konjovića, Petra Dobrovića, Jovana Bijelića, Mila Milunovića, Rista Stijovića, Sretena Stojanovića... Kolekcija Pavla Beljanskog se prepoznaje po Bijelićevoj *Devojci s knjigom*, Šumanovićevom *Doručku na travi*, Konjovićevoj *Žetvi*, *Resniku Nadežde Petrović*, *Crvenoj terasi* Milana Milovanovića, *Dečaku s belim šeširom* Koste Miličevića, *Mrtvoj prirodi* Mila Milunovića, *Velikoj Izi* Vlaho Bukovca kao delima koja se godinama reprodukuju u školskim udžbenicima i svim pregledima istorije umetnosti.

s. č.

u “obnovi slikarstva” i “povratku slikanju”. Predstavnici ovog raspoloženja su nekadašnji pripadnici subotičke grupe *Bosh+Bosh*: Kerekeš kao životno opravdani preobraćenik u novo slikarstvo poznih sedamdesetih, i Matković u svom dramatičnom ispovednom epilogu u crtežima i uljanim pastelima malih formata u ciklusu nazvanom *Ja tako slikam*.

Produkcija devedesetih godina je bila raznolikih jezika, medija, postupaka, zasebnih autorskih poetika i pozicija. Izdvojili su se Balint Sombati, Dragomir Ugren, Živko Grozdanić, Zvonimir Santrač, Ratimir Kulić, Vladimir Kopicl, Milica Mrđa Kuzmanov, Dragan Kojić, Stevan Markuš, Ivan Grubanov, Vesna Tokin, Nataša Teofilović, *Apsolutno*, *Led Art*. Iz šarolikosti medija i tema, ilustracije radi, izdvajamo primer politički orijentisane umetnosti koja nastaje kao reakcija na dramatičan raspad druge Jugoslavije i na vreme tranzicije. Zvonimir Santrač je izveo dva monumentalna alegorijska dela – *Balkanski voz sudbine* (1996), koga čini kompozicija od vagona

Galerija “Milan Konjović” u Somboru

Od 500 slika, “miljenica svojih”, kako ih je Milan Konjović (na slici) nazvao, koje je poklonio Somboru zato što “one jedino njemu i pripadaju”, 1966. godine osnovana je Galerija “Milan Konjović”. Do kraja života ovoj galeriji ostavio je ukupno 1066 dela. Zahvaljujući kasnijem poklonu njegove ćerke, sada se u Galeriji nalaze 1084 dela Milana Konjovića. Galerija je od tada priredila 12 retrospektivnih izložbi i pedesetak tematskih. Milan Konjović je slikao skoro 80 godina, zna se za oko 6000 njegovih ulja, pastela, akvarela, tempera, crteža, tapiserija, pozorišne scenografija, skica za kostim, vitraža, mozaika, keramike i grafika. Imao je preko 300 samostalnih izložbi i 700 grupnih.

Galerija slika “Sava Šumanović” u Šidu

Gospođa Persida Šumanović, majka Save Šumanovića darovala je 1952. godine opštini Šid 417 slika svoga sina, porodičnu kuću i osam jutara zemlje. “Smatrajući životnu želju svog sina svojom materinskom i ljudskom obavezom, ostvarujem je danas kao naš zajednički cilj poklanjajući Savino životno delo rodnom mestu koje je on ovekovečio kroz svoju ljubav, učinio poznatim i slavnim svojim slikama. Posle nesrećne i nagle smrti moga sina kao amanet sam zadržala toliko puta ponovljenu želju da njegova umetnost nađe mesto i bude sačuvana u našem rodnom kraju” piše u darovnom ugovoru. Tako su nastale Galerija slika “Sava Šumanović” i Spomen kuća. Galerija čuva 417 dela Save Šumanovića, većina su iz poslednjeg, šidskog, stvaralačkog perioda. Osim stalne postavke, Galerija priređuje i tematske izložbe. Godišnje prosečno ima oko 150.000 posetilaca. U blizini Galerije je Spomen-kuća Save Šumanovića, u kojoj je proveo detinjstvo i poslednje godine živote, i iz koje je odveden i streljan 28. avgusta 1942. godine.

Sava Šumanović

sa postavljenim, opasnim napravama, i instalaciju *Zid* (Konkordija, Vršac, 1998), koja je postavljena kao koridor od opeka sa

šiljatim komadima stakla koji vire iz njega. Oba dela su alegorijska provokacija opisanog vremena devedesetih.

s. č.

Martin Jonaš, *Moja radost*

Naivna umetnost u Vojvodini

Teško je poznati život, a slikati je lako

Jedan od najzanimljivijih umetničkih fenomena u Vojvodini jeste naivna umetnost koja je dala velika dela i velike umetnike

O tome da samouki slikari, zahvaljujući usavršavanju vlastite umetničke artikulacije, mogu da izmene vlastiti život, pa čak i da promene način privređivanja, baveći se umetnošću umesto nekim sasvim prozaičnim svakodnevnim zanimanjem, suviše je i napominjati. Međutim, ponegde, pre svega u Vojvodini, ova delatnost je uticala na privređivanje, možda i na šire stanje koje vlada u pojedinim sredinama. Dobar primer je južnobanatsko mesto Kovačica, naseljeno pretežno slovačkim stanovništvom. Prema rečima Ane

Žolnaj Barca, kustoskinje Galerije naivne umetnosti u Kovačici, "samo tokom prošle godine, Galeriju je obišlo 20.000 posetilaca, od kojih su 11.000 bili stranci – možete misliti od kakvog je to značaja za Kovačicu, koja broji 7500 stanovnika". U Kovačicu već decenijama dolaze ne samo radoznalci, turisti i kolekcionari već i mnoge državne delegacije, pa i poznate ličnosti. Na tu temu su već počeli da se ispredaju mitovi, što takođe govori nešto, ali mnoge od ovih poseta su i dokumentovane, poput posete iz 1973. godine kada je Fransoa Miteran boravio

u domu Zuzane Halupove (1925–2001). U to vreme, Miteran je bio lider socijalista (on će 1981. biti izabran i za francuskog predsednika). U biografiji Martina Jonaša (1924–1996), po mnogima najistaknutijeg i najosebujnijeg slikara kovačičke škole, zabeleženo je da su se njegove slike našle u mnogim svetskim kolekcijama, ali i u privatnim stanovima ličnosti kao što su Brižit Bardo, Ronald Regan, Ursula Andres, Alen Delon, Franko Nero, Karl Malden, Piter Justinov i drugi. Rodna kuća Martina Jonaša, spolja prekrivena ornamentisanim keramičkim pločicama

Bosiljeve reči

Dragi moj doktore pitaš me za moj život kako sam živio svašta je bilo. Rođen sam kao deveto dete u majke. Moja mati Ruža mnogo kasnije nije pripovedala dase nije nimalo radovala mome rođenju a na kraju krajeva tako je valda sudbina tela čitav je svoj vek provela samnom umrviši u dubokoj starosti osamdeset i petoj godini. Moj život je velika borba od rođenja pa do danas i sve-mise čini dasu imali pravo stari ljudi kojisu govorili da uvek traje borba između dobra i zla samose nikad nezna šta je dobro a šta nije jer štogod sam nekad volevo sada mrzim a što sam mrzijo volim e pa snadiše pope. U svome životu sam čuvo nekoje reči a zapamtijo sam reč daje čovek marama sa dva lica. Eto ti si čovek učen pačeš valda razumeti zašto su na mojim slikama ljudi sa dva lica. Nisu ni životinje bez dvoličnosti jer je i njih stvorijo isti Gospod kavo i čoveka po obličju svojemu. Jesili ikada videvo u sumi zvere krvoločno u brlogu kada brani mladuncad i ubija sve živo oko sebe. često sam u zivotu pitavo dalije zaista Božija volja ono što se bez potrebe dešava pa ljudi kazu eto Božija volja. Danas je dođuše moda govoriti da nema Boga međjutim kadabi bili sasvim sigurni u to bili bi ljudi još gori. Pitavo sam se još se i danas pitam koje moju pokojnu tetku Dafinu naučijo recimo da netreba pokupiti sve već ostaviti nešto za crva i mrava. Teško je poznati život a slikati je lako, treba samo započeti posle ide samo, slažese jedno na drugo i kada svršis sliku vidiš da je na njoj šareno sve kao u životu i da svaka istina ima dva lica.

ILIJA BAŠIČEVIĆ – BOSILJ: IZ PISMA SVOM LEKARU I PRIJATELJU, DR VASI DRAŽIĆU, 1962.

kakve su nekada ukrašavale domove banatskih Slovaka (običaj koji je pred odu-miranjem), biće pretvorena u spomen-muzej koji bi trebalo da bude otvoren za devedesetu godišnjicu slikarevog rođenja, 9. maja 2014. Ovaj poduhvat značajno je finansijski pomogla i Vlada Republike Slovačke.

POČECI

O naivnoj umetnosti je na prostoru bivše Jugoslavije počelo da se govori još ot-kako je hrvatski slikar Krsto Hegedušić (koji se zalagao za jednu novu, neeliti-stičku umetnost) godine 1929. upoznao

Zuzana Halupova, *Svadba*

samoukog slikara iz podravskog mesta Hlebine, tada petnaestogodišnjaka, Ivana Generalića (1914–1992). Generalić je, naročito u godinama neposredno nakon rata, stekao znatnu afirmaciju, i danas se smatra ne samo začetnikom hlebinske škole naivnog slikarstva već i jednim od najznačajnijih slikara u svetu, u toj oblasti likovnog izražavanja.

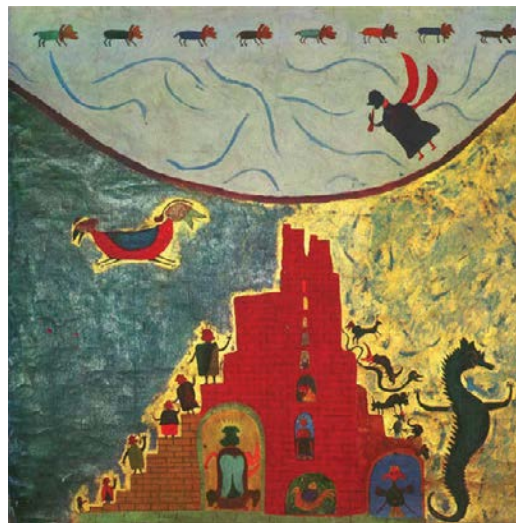
Na likovnoj sceni u Srbiji je naivno slikarstvo prisutno od tridesetih godina, najpre zahvaljujući Janku Brašiću (1906–1994), seljaku slikaru iz Oparića kraj Jagodine. Kao i u mnogim drugim slučajevima, ovaj nadareni pojedinac je ubrzo počeo da utiče na druge laike u svojoj sredini, nagovarajući ih da se i sami odvaže u likovnom izražavanju. Među njegove “učenike” spada i prvi komšija u selu, Jeremija Radivojević, koji je izgubio život tokom nemačke okupacije, nakon što je otkriveno da je nacrtao karikaturu kojom ismeva naciste. Bio je teško mučen, živ zakopan, posle čega su mu delove tela strgli psi.

BUNJEVAČKI I BOSILJ

Iako su najraniji začeci naivne umetnosti u Vojvodini povezani sa tridesetim godinama, ona je doživela širu afirmaciju u posleratnom periodu. Jedna od najzanimljivijih ličnosti koje je iznedrila ova scena je Dragiša Bunjevački (1925–1983), nastanjen u Novom Bečeju, zapamćen kao boem, autor fantazmagorično-autobiografskih slika i crteža. Bunjevački je svoju prvu sliku uljanim bojama naslikao 1938. godine, kao trinaestogodišnjak

– predstavio je svoju rodnu kuću i roditelje koji iznad nje lebde poput anđela. Sin siromašnog kafanskog muzičara radio je kao fotograf i prodavac štampe, čak i kao dreser životinja u cirkusu Medrano. Bar jednako neobičan jeste stvaralački liksidskog slikara Ilije Bašičevića – Bosilja (1895–1972), jednostavnog čoveka koji je veći deo života proveo baveći se zemljoradnjom, kreirajući svoje prve likovne radove kada je već bio u svojim šezdesetim godinama. Budući da je bio školski drug Save Šumanovića, možda nije čudno da se (iako kasno) zainteresovao da i sam počne da se bavi slikarstvom. Bosiljeva platna objedinjavaju prizore koji kao da korespondiraju sa umetnošću nekakve maglovite drevne civilizacije, sa motivima koji bi ovlaš mogli da budu određeni i kao i vizantijski. Zahvaljujući svedenom stilu koji više liči na “savremeno” nego na ono što podrazumevamo pod terminom “naivno slikarstvo”, istovremeno “primitivni” i “moderni” Bosiljevi radovi su nastavili svoj izlagački život dugo nakon autorove smrti, kako u zemlji tako i u inostranstvu, i kako u galerijama koje neguju naivnu umetnost tako i u onima koje se bave savremenim stvaralaštvom. Zaveštanjem Ilije Bašičevića – Bosilja, u Šidu postoji “Ilijunum”, muzej koji predstavlja njegov, kao i rad drugih naivnih slikara, čija je platna Bosilj sakupio, uglavnom putem razmene.

Razume se, kada je naivna umetnost u pitanju, najveći broj vojvodanskih autora je svoje delanje zasnovao na seoskoj tematici i lokalnim tradicijama, koje su u

Jan Knjazovic, *Razigrani*Ilija Bašičević Bosilj, *Apokalipsa, pad Vavilona*

ovoj pokrajini živopisne, već i zbog nacionalne šarolikosti. Dobar primer je selo Tavankut, pokraj Subotice, nastanjeno uglavnom bunjevačkim Hrvatima, gde se raširila izrada slika pomoću originalne tehnike pletenja slame. Prve slike ove vrste nastale su početkom šezdesetih, nastavljajući se na lokalni običaj kreiranja sitnih predmeta i nakita od slame, za koji se pretpostavlja da je star bar stotinak godina. Slike od slame je moguće videti u Gradskom muzeju u Subotici, kao i u galerijama u Tavankutu i Đurđinu.

KOVAČICA

Međutim, svakako najpoznatija škola naivne umetnosti u Vojvodini je ona koja se razvila u Kovačici, kao i u selima kovačičke opštine – u Padini, takođe naseljenoj slovačkim stanovništvom, i u Uzdinu koji većinom naseljavaju Rumuni. Sve je zapravo počelo od Martina Paluške i Jana Sokola, koji su još tridesetih godina krenuli da se amaterski, stidljivo, zanimaju za slikarstvo. Paluška je bio bravarski radnik, koji je crtao iz zabave, a 1937. je počeo da kopira slike popularnih uzora. Sokol je bio zemljoradnik, koji je iste godine počeo da izrađuje akvarele, plašeći se da ih bilo kome pokaže. Jednog dana, igrajući šah u čitaonici, njih dvojica su slučajno otkrili da imaju zajedničke afinitete, i započeli da razmenjuju iskustva. Njima se, ratne 1942. godine, pridružio i zemljoradnik Mihal Bireš, koji je takođe počeo da preslikava motive sa razglednica. "U seoskoj čitaonici uglavnom su se čitale novine i knjige", izjavio je jednom prilikom Martin Jonaš. "No ponekad su se šapatom vodili, seljanima neobični, razgovori o slikanju. Verovalo se da je to gospodski posao... Jednom je

bilo dogovoreno da se u čitaonicu donese ono što je naslikano. I tako su se uz knjige, časopise i novine tu našle i slike... Sećam se kako se selom proneo glas o tome koliko se paroh naše crkve oduševio njihovim slikama. A posle njega slikama su se počeli diviti i ostali meštani." Tako je, iz godine u godinu, rastao broj ljudi zainteresovanih pre svega da u svom slobodnom vremenu nauče slikarske tehnike.

Posleratni period bio je prilično značajan za razvoj naivnog slikarstva u toj sredini. Tu treba istaći da je i tridesetih godina naivna umetnost bila pozdravljena pre svega od strane intelektualaca leve orijentacije, i da je podrška amaterskom bavljenju različitim kreativnim delatnostima bila nešto čime je novoustoličena vlast nastavila da se bavi. (Zbog emancipacije koju su manjine doživele tokom socijalističkog perioda, Kovačica i druga naselja u okolini nisu menjali nazive ulica, tako da i danas postoje ulice pod nazivom JNA, Maršala Tita, čak i Edvarda Kardelja). U svakom slučaju, već oktobra 1952. povodom 150 godina od doseljavanja Slovaka na Balkan i osme godišnjice oslobođenja zemlje, priređena je velika smotra amaterskog stvaralaštva, između ostalog i slikarstva. Tu se zatekao i slikar Stojan Trumić, tada profesor u pančevačkoj gimnaziji, koji je grupu seljana amatera podstrekivao (ne bez otpora!) da slikaju vlastita viđenja, umesto preslikavanja motiva sa dopisnica. Već naredne godine, na tradicionalnoj oktobarskoj izložbi su bile zastupljene slike na kojima su seljani oslikavali život kakav su poznavali – u seoskom ambijentu, pa čak i svoja maštavanja. Među novopečenim slikarima koji su tada krenuli da stiču afirmaciju, bili su i

oni koji su unosili samosvojan i smeo stil, kao što je Martin Jonaš, koji je od formalnog obrazovanja završio svega četiri razreda osnovne škole i šestomesečni kurs za poljoprivredne proizvođače. Jonaš je slikao zanimljivo izvitoperene ljudske figure, sa preuveličanim nogama i rukama i malim glavama, u slobodnom, gotovo karikaturnom stilu. Takođe se bavio crtežom, i na jednoj smotri u Italiji je 1978. godine dobio zlatnu medalju za crtež, zajedno sa Salvadorom Dalijem. "Drukčiji" stil je nudio i Jan Knjazovic (1925–1986), koji je, uprkos uglavnom ruralnim motivima, slikao gotovo psihodelične figure u jarkim bojama na tamnoj pozadini. Njegovi (ponekad halucinantni) portreti seljana titraju pokretom.

AFIRMACIJA

Tokom decenija, naročito između šezdesetih i osamdesetih godina, kovačička škola je stekla priličnu afirmaciju u svetu – Zuzana Halupova, koja je predstavnic "klasičnog" stila, kojim dominiraju sigurnost folklornih tema i prepoznatljive narodne nošnje, bavila se i religioznim motivima. Na vrhuncu tog kovačičkog pozitivizma, simbolično, na njenim slikama sjedinjuju se novozavetne teme, pa i sam Isus Hrist okružen ljudima u slovačkim narodnim nošnjama... Bio je to završetak jednog kruga. Ako je iz rata Kovačica izašla kao pitomo mesto iskrenih ali anonimnih ljudi, bilo je neke simbole u tome što se, 1977. godine, domaćica i slikarka Zuzana Halupova priključuje akciji za očuvanje Venecije. Ona zatim o vlastitom trošku stiže u centar tog grada, koji na svojim platnima predstavlja u stilu "čuvenih slikara iz Kovačice", a zatim

novac od prodaje slika uplaćuje u Fond za očuvanje Venecije!

Ukoliko, s druge strane, uzmemo da naivno slikarstvo tog tipa danas već uveliko gubi na snazi i autentičnosti, reklo bi se da je ipak odigralo svoju emancipatorsku ulogu. Deca i unuci "originalnih" predstavnika kovačičke škole nastavili su svojim putem. Ivana Vereski, ćerka jedne od predstavnica naivnog slikarstva iz ovog mesta, Zuzane Vereski, danas živi u Bratislavi, bavi se ilustracijom i prevodjenjem i još uvek održava veze sa starim krajem. "Mi deca odrastali smo takoreći u samom slikarskom ateljeu, koji je bio sastavni deo naše kuće, a mama je slikala samo u slobodno vreme", kaže Ivana. "Kako smo odrastali i postajali samostaljniji, rasla je i mamina posvećenost naivnom slikarstvu, a danas je to njena *full-time* profesija. U vreme mojih tinejdžerskih godina, u Kovačici se događao pravi bum kreativnosti svih vrsta. A to su bile devedesete – baš teške godine u Srbiji! Kad se danas setim te atmosfere, prolaze me žmarci – živeli smo kao da je svaki dan poslednji, punim plućima. Skoro svako od mojih prijatelja je tada bio u bendu, svirao neki instrument (ili bar pokušavao), neki su slikali, fotografisali, kreirali skulpture, snimali filmove na VHS formatu i izdavali albume na kasetama... Organizovali smo izložbe, pa čak i alternativni festival zvani KOMAR, i to sve bez ikakvih finansija ili sponzora. Mislim da u Kovačici sigurno postoji taj neki umetnički *genius loci* koji je vaskrsao u delima starih slikara naivaca, ali je pitanje koliko je on danas živ među mladim ljudima." Stevan Lenhart, koji stoji iza muzičkog projekta "Nastrom", nastavlja o kovačičkoj alternativi: "U ovoj sredini su delovali i još uvek deluju umetnici raznih vrsta, ne samo naivni slikari. Pored više zapaženih avangardnih amaterskih pozorišnih predstava, pojavilo se nekoliko strip-autora i razvila se lokalna 'podzemna' muzička scena, i čak nekoliko fanzina, što je dosta neobično za ovako malu sredinu. Nije baš jednostavno objasniti zašto ovde toliko ljudi oseća potrebu za nekom vrstom kreativnog izražavanja – izgleda da što je manja sredina, entuzijizam je veći, kako je to jednom zapazio Vostok."

SAŠA RAKEZIC

21. vek

"Kako na aktuelnoj svetskoj, pa onda i vojvođanskoj umetničkoj sceni danas ne postoji dominantan stil i pravac. Na njoj deluje niz značajnih umetnika širokog poetičkog profila"

Početak ovog veka u umetnosti na tlu Vojvodine je bio produžetak ideja nastalih poslednjih decenija prošlog veka. Dragana Garić, istoričarka umetnosti Muzeja Vojvodine, smatra da o umetničkoj sceni u Vojvodini 21. veka ne možemo govoriti bez poznavanja njenih tokova još od sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog veka.

Neke od ideja novosadskih konceptualnih umetnika koji su se tokom sedamdesetih okupljali oko grupa KOD, (E i (E-KOD, možemo pronaći u radu *Art klinike*. To je utopiistički projekat grupe građana osnovan 2002. godine u Novom Sadu. Stožer *Led arta i Klinike* je Nikola Džafro, multimedijalni umetnik. Osnovani su s uverenjem da umetnost može da menja svet – zato sebe smatraju utopističkim projektom. Dragana Garić objašnjava da su njihove prezentacije bile angažovane, kritikovali su režim, bavili su se socijalnim pitanjima: "Art klinika je vremenom izrasla u multimedijalni centar, dobili su prostor, otvorili Šok galeriju u kojoj organizuju izložbe, predavanja, performanse, imaju prodavnicu, knjižaru, i sve s ciljem da promene i prodrmaju kulturnu politiku, i da javnost zainteresuju za umetnost"

Nikola Džafro, *Zečevi*

u ateljeima na Petrovaradinskoj tvrđavi stvarali umetnost u skladu sa svojim osobenim poetikama. To su danas priznati i cenjeni umetnici kao što su: Petar Ćurčić, Vera Zarić, Dušan Todorović, Dragan Jankov, kao i njihove mlađe kolege. Po pop-artističkom pristupu platnu i motivu, izdvajaju se slike Danijela Babića, dok je slikarstvo Danila Vuksanovića inspirisano starim rukopisnim knjigama i kaligrafijom. Po oštroj društvenoj satiri i provokaciji uvijenoj u dekorativnost platna nalik na tapete, prepoznatljiva su ulja Tadije Janičića. Dragana Garić izdvaja i vajara Petra Mirkovića, autora Telenorovog *Olimpijskog sata* u Beogradu, i Uroša Pajića, grafičara i pesnika, koji se na razne načine bavi fenomenom knjige, kao i radove grafičara Radovana Jandrića, Zorana Grmaša, Milana i Miloša Stanojeva, Aleksandra Botića, Jelene Sredanović, Jastre Jelačić i Tamare Vajs. "Grafika je manje prisutna tehnika, pa je nekoliko profesora sa novosadske akademije osnovalo grupu *Lutajući otisak*, s namerom da prezentuje postupak nastajanja i štampanja grafike i na taj način je približi svakodnevnici." Utisak o prvoj deceniji ovog veka je sledeći: "Kako na aktuelnoj svetskoj, pa onda uslovno rečeno i vojvođanskoj umetničkoj sceni, ne postoji dominantan stil i pravac. Doba *izama* je daleka prošlost, nešto što je nestalo još polovinom 20. veka, a današnji trenutak odlikuje paralelno postojanje različitih umetničkih pristupa, te sami umetnici s brzim internetom bolje znaju šta se dešava u svetu, nego iza ćoška. Čini se da je internet, sa jedne strane razorio pojam umetničkih grupa i da su u javnosti prisutne samo individue, ali sa druge neki stvaraoци su uočili potrebu za druženjem i radom u zajednici i jedna takva grupa je i projekat vojvođanskih grafičara *Lutajući otisak*."

S. Č

Muzeji i galerije

Bitne institucije za modernu, postmodernu i savremenu umetnost na tlu Vojvodine osnivane su tokom 19. i 20. veka. Među njima su Galerija Matice srpske, Gradski muzej u Vršcu, Gradski muzej u Somboru, Narodni muzej u Pančevu, Gradski muzej u Bečeju, Galerija "Sava Šumanović" u Šidu, Galerija naivnih slikara u Kovačici, Spomen-zbirka Pavla Beljanskog, Galerija Likovni susret u Subotici, Kolekcija skulptura u gradskom prostoru u Apatinu, Galerija "Milan Konjović" u Somboru.

Muzej Vojvodine u Novom Sadu sa preko 400.000 predmeta u kompleksnoj stalnoj postavci prezentuje arheologiju, opštu istoriju, istoriju umetnosti i etnologiju na tlu Vojvodine u poslednjih osam hiljada godina.

Muzej savremene umetnosti Vojvodine u Novom Sadu, osnovan kao Galerija savremene likovne umetnosti, pa zatim preimenovan u Muzej savremene likovne umetnosti, jeste regionalna matična institucija, i važno mesto savremene umetnosti, ne samo u Srbiji već i u regionu, i jedina je ustanova ove vrste u Vojvodini. U muzejskom fondu nalaze se umetničke zbirke slika, skulptura, grafika i crteža, konceptualne umetnosti i dela novih/proširenih medija druge polovine 20. veka u Vojvodini.

Galerija "Lazar Vozarević" otvorena je 1973. godine u Sremskoj Mitrovici, izložbom slika i crteža ovog umetnika. Osnovu Galerije čini memorijalni deo, koji se sastoji od originalnih slika, crteža, kolaža, i materijala koji se vezuje za Lazara Vozarevića.

Savremena galerija u Zrenjaninu osnovana je 1962. godine s namerom da čuva i sistematski istražuje dela jugoslovenske i srpske likovne umetnosti od 1945. godine do danas, nastala uglavnom u Umetničkoj koloniji u Ečki (osnovane 1956. godine). U dva izložbena prostora, u zrenjaninskom Salonu i u Galeriji Ečka, organizuje izložbe i Bijenale akvarela.

Galerija likovne umetnosti poklon-zbirka Rajka Mamuzića u Novom Sadu osnovana je 1972. godine na osnovu Ugovora o poklonu kolekcionara Rajka Mamuzića. Osnovni fond zbirke predstavlja jedinstveni pregled srpske umetnosti nastale u prvim decenijama posle Drugog svetskog rata. Njen karakter i razmere odredio je kolekcionar izborom i brojem umetnika, a pre svega svojim interesovanjem za stvaralaštvo svojih prijatelja koji su pripadali posleratnoj generaciji umetnika u *Zadarskoj grupi*, *Decembarskoj* i *Beogradskoj grupi*. Cilj mu je bio da istakne ulogu ove generacije u kreiranju naše likovne scene. Osnovni fond zbirke čine dela 35 umetnika. Danas u zbirci ima 933 dela.

Na spisku vojvođanskih umetničkih institucija su i Gradski muzej u Subotici, Savremena galerija Centra za kulturu iz Pančeva, Bijenale jugoslovenske skulpture u Pančevu, Agencija za likovnu i primenjenu umetnost "Tera" u Kikindi, Centar za vizuelnu kulturu "Zlatno oko" u Novom Sadu, Centar za savremenu kulturu "Konkordija" u Vršcu, Centar za nove medije kuda.org u Novom Sadu...

Pored ovih umetničkih institucija na prostoru Vojvodine, treba pomenuti i prvi privatni muzej u Srbiji, Muzej "Macura" otvoren je 2008. godine u Novim Banovcima. Vlasnik je Vladimir Macura, kolekcionar, koji poseduje značajnu zbirku umetničkih dela iz perioda avangarde dvadesetih i tridesetih godina, kao i moderne umetnosti šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog veka nastale na tlu Jugoslavije.